

LUX-Nijmegen, 20 april 2016, Josée van Eijk ©
Psychoanalyse en film
Dancing Arabs

Dancing Arabs is de 6e en laatste film in deze cyclus Psychoanalyse & Film van dit jaar rond het thema on/verdraagzaamheid. Ik mag u vast verklappen dat we volgend jaar 100 jaar psychoanalyse vieren, en hopelijk krijgt deze cyclus dan een feestelijk accentje.

De psycho politieke dimensie dringt zich bij deze film sterk op. Gezien de actualiteit van de oorlog in Syrië, de migrantenstromen door Europa, en natuurlijk het alsmear aanhoudende (oorlogs)conflict tussen Israël en Palestina. Psycho politieke discussies kunnen ontaarden in pro's en contra's, voor of tegen de Palestijnen, voor of tegen de Israëliërs, voor of tegen de Moslims en voor of tegen de Joden. Zo'n discussie over "de waarheid en wie heeft er nu gelijk" zou een te sterke simplificatie betekenen van de ingewikkeldheden van genoemde conflicten en zeker ook van de werking van de psyche van de mens.

Werner Bohleber, H. Shmuel Erlich, Georg A. Awad en Vamik Volkan zijn psychoanalytici, die publicaties hebben gewijd aan interpretaties van tribale oorlogen, de Balkan oorlog, het Palestijns-Israëliësch conflict en over de mind van een terrorist. Het was Freud die als eerste de moord op de oervader linkte aan de menselijke culturele en religieuze ontwikkeling (1912, 1930), en vervolgens T. Reik (1923), die zei dat de crux van alle religies erin zit, dat ze nooit af kunnen van de macht van de emotionele ambivalentie. In wezen zou er een onbewuste vijandigheid naar God ten grondslag liggen aan en de kern vormen van alle religies. De continue terugkerende impulsen van rebelle en revolutie tegenover je eigen God, en diensengevolge de onbewuste schuldgevoelens, vinden hun bevrediging in de achtervolging van en projecties op de niet gelovenden of anders gelovenden.

In "The Jewish Chronicle Online" uit 2011, lezen we dat regisseur, Eran Riklis, absoluut niet als politiek regisseur omschreven wil worden. Misschien wel als democratisch. Hij wil een zo compleet mogelijk eerlijk beeld schetsen van situaties en de reflectie aan het publiek overlaten. Vanuit het Franse publiek heeft hij een sterke druk ervaren om te schrijven over het Palestijns-Israëliësch conflict. Dat was vooral bv. na zijn film "Lemon Tree". Teleurstelling kwam er na zijn film "The Human Recourse Manager", waarin hij de attitude onderzoekt van de Israëliërs t.o.v. buitenlandse werknemers.

Eran Riklis werd geboren in de Verenigde Staten, en zijn ouders vestigden zich in 1955 in Israël, toen hij 7 jaar oud was.

U weet misschien dat in 1948 de proclamatie van de Staat Israël plaatsvond, en dat het huidige gebied, dat door Palestina en Israël in beslag genomen wordt, een lange, bewogen en uiterste traumatische geschiedenis kent. In een nutshell een historische lijn. Aanvankelijk kenden we het grote Ottomaanse Rijk in de vroeg 19^e eeuw, dat volgens de Balfourverklaring van 1917 door Engeland en Frankrijk samen, opgesplitst werd in Palestina en wat later de staat Israël zou worden. Het Zionistische streven van Th. Herzl naar een eigen Staat Israël, al in het begin van de vroeg 19^e eeuw opgevat, werd mede gelegaliseerd gebruikt als toevlucht haven voor de getraumatiseerde Joden uit de 2^e WO en de Joden wereldwijd. Dan de oorlog van 1967, de Intifada, de Nederzettingenpolitiek van Israël, naar de actuele situatie van een opgedeeld en door Israël bezet Palestina en de huidige Staat Israël. Voor wie zich nog meer en gedetailleerd in historische zin wil verdiepen, wil ik graag verwijzen naar het boek van Ilan Pappé, a history of Modern Palestine, uit 2004.

LUX-Nijmegen, 20 april 2016, Josée van Eijk ©
Psychoanalyse en film
Dancing Arabs

Dancing Arabs roept herinneringen op vanuit ons collectieve en individuele geheugen aan de naoorlogse tijd, waarin afgerekend moest worden met de oorlogsbeulen, de collaborateurs, en met de Nazi's. Ook werd publiekelijk afgerekend met vrouwen, die liefdesrelaties hadden opgebouwd met de Duitser. Deze vrouwen werden beschuldigd van verraad jegens het eigen volk en aan de schandpaal genageld en vernederd. In de jaren daarna kwam er weer optimisme en ging de economische industrie op volle toeren draaien. De Christelijke Kerken deden hun best en organiseerden veelbelovende culturele dessertjes na het volgen van de zondagsdienst, om zo bij elkaar in de keuken te laten kijken.

Hoe komt het nu dat het wel en niet lukt culturele bruggen van verdraagzaamheid te bouwen?

De mechanismen projectieve identificatie, de paranoïd-schizoïde positie, splijtingsmechanismen in de samenleving verdienen extra uitleg. We kunnen hier later in de discussie nader op ingaan.

Cultuurcriticus en best-seller psychiater Dirk de Wachter spreekt in termen van borderline maatschappij en borderline times over ons huidig type Westerse consumptieve samenleving, waarin we niet meer zo in staat zijn om langer durende relaties aan te gaan en te behouden. Zou het zo kunnen zijn dat we leven in een nieuw type culturele samenleving en/of is de samenleving ziek? Zijn de oedipale structuren afgebrokkeld door oorlog en getuigenis van oorlog en komen we er nauwelijks meer aan toe om nieuwe sociale en culturele relatievormen te vinden voor langere duur?

De film van vandaag houdt ons spiegels voor in beide boven genoemde betekenissen. Centraal gegeven in deze film is de liefde tussen de twee hoofdrolspelers de Palestijnse moslim Eyad, vertolkt door Tawfeek Barhom en de Israëliische Joodse Naomi, gespeeld door Daniel Kitsis. De vonk van verliefdheid wordt aangestoken als Naomi op Eyad afstapt, om hem te confronteren met een scheikundig probleem, kennelijk vermoedend dat hij de oplossing wel zou weten. Al eerder had ze ervaren in het klaslokaal dat Eyad uitblonk in kennis, en zich niet uit het veld liet slaan, wanneer er om hem gelachen werd, als hij ook wel eens iets niet wist en/of b.v. de Hebreeuwse taal niet meester was. We kunnen zien hoe de kleine geniale Eyad, al jong nieuwsgierig is naar de antecedenten van zijn vader, een Palestijns strijder, en naar zijn grootouders. En ook hoe hij door zijn grootmoeder ingewijd wordt en vertrouwd raakt met de wortels van de Palestijnse zaak. Hij krijgt van zijn grootmoeder de sleutel van een geheim koffer, en daarmee de belangrijke opdracht, deze te openen, op het moment van haar overlijden. Belangrijk zijn de doeken, waarin zij gewikkeld wil worden, voor de Islamitische begrafenis. Eyad kan zijn nieuwsgierigheid nauwelijks bedwingen, en opent voortijdig dit koffer. Hij treft daarin krantenmateriaal aan met foto's van zijn vader over diens gewapende strijd en zijn gevangenschap vanwege medeplichtigheid aan een bomaanslag. We zien Eyad worstelen met gevoelens van loyaliteit, dubbelheid en ambivalentie, in de verwarrende Palestijns-Israëliische context. Het kost veel moeite om met zijn vader in gesprek te komen over diens terreurverleden. Zijn vader probeert zijn zoon zoveel mogelijk onwetend te houden, maar vertrouwt hem tenslotte toch het geheim van zijn voorgeschiedenis toe. Door zijn gevangenschap kon hij zijn academische carrière niet vervolgen. Voor zijn toekomst en carrièrekansen wordt Eyad door zijn ouders gepusht om naar een prestigieus Israëliisch internaat te gaan. Ziet de vader in deze carrière push misschien ook een voortzetting van zijn eigen strijd? We zien Eyad worstelen en stoeien met deze verwarrende gevoelens, en ook om zich staande te kunnen houden t.o.v. de

pesterijen. Zijn genialiteit en standvastigheid slepen hem erdoor heen, evenals de steun van Naomi. Zij kon kennelijk voldoende moed opvatten om haar eigen onkunde te tonen aan Eyad, die openlijk al meerder malen uitgelachen en gepest was, en desondanks stand hield. Zij weet haar nek uit te steken t.o.v. haar "eigen" Joodse achterban, om zich wat kennis betreft tot Eyad te wenden. M. i. de uitdrukking van een belangrijk egalitair principe, waarmee het mogelijk wordt, dat Eyad en Naomi, hun wederzijdse liefde lange tijd kunnen behouden en beschermen. Het politieke engagement van Naomi en de verplichtingen die het werk bij de Israëlische Inlichtingendienst tenslotte met zich meebrengt, wordt het niet meer te verdragen breekpunt uiteindelijk van hun liefdesrelatie. Dit gegeven roept veel vragen op en ik wil u vragen dit gegeven mee te nemen voor de discussie later. Is het zo, dat Eyad in onvoldoende mate in staat was om bewust ambivalente gevoelens te kunnen verdragen vanuit zijn eigen ontwikkelingsgeschiedenis of werd de druk van de raciale samenleving en school te groot, waardoor hij meerdere malen dreigde te bezwijken?

Voor mijn gevoel zien we van meet af aan in de film twee of misschien wel drie iconen gerepresenteerd van verschillende culturen, in de vorm van de koepel van de Al Aqsa moskee op de Tempelberg (zie geschiedenis van de Al-Aqsamoskee en het verhaal van Abraham en de zonen Isaak en Ismaël, volgens de respectievelijke godsdienstige interpretaties van het Oude Testament en de Koran). Geïdealiseerd zou je kunnen zeggen. Het verlangen naar een dergelijke vreedzame illusie van harmonieuze verbondenheid, wordt door de regisseur op vakkundig filmische wijze op de proef gesteld, via de rode draad van de liefdesrelatie tussen Eyad en Naomi en beelden van de Libanonoorlog, de oorlog op de Golan hoogvlakte en de invasie in Irak. De regisseur heeft zich hiervoor door niemand minder dan de Palestijns-Israëlische auteur Sayed Kashua laten inspireren, die het script schreef, op basis van zijn boeken "Tanzende Araber" en "Tweede persoon enkelvoud". Als u de boeken leest, zult u herkennen, dat de auteur zich "als een vrije vogel" voelt in zowel de gemeenschap van de Palestijnse moslims als Joodse Israëliërs in de staat Israël. In een interview, gepubliceerd in le monde van 10 februari 2015, van Frank Nouchi met de Israelische Arabier Sayed Kashua, lezen we dat hij in juli 2014 met zijn vrouw en drie kinderen Israël verliet om te gaan wonen en werken in de staat Illinois.

Ik wil dan maar gelijk op de proppen komen met te lezen aanbevelenswaardige literatuur van Amos Oz. Onlangs nog werd hij over zijn nieuwste werk "Judas" geïnterviewd in het programma "tegenlicht" door Pieter Jan Hagens. Aan zijn boek "mijn Michael", wordt in de film gerefereerd, als Eyad en Naomi iets gaan drinken in het het stamcafé van Amos Oz.

Een ander belangrijk schrijver is Daniel Grossman, bv. van het boek "Over de grens".

Dan de aangrijpende slotscène die de mysterieuze Islamitische begrafenis betreft van de Joodse Jonathan, vertolkt door Michael Moshonov. Vanuit het internaat neemt Eyad deel aan het vrijwilligersprogramma en leert zo de uiteindelijk terminaal zieke Jonathan kennen. Eyad neemt in toenemende mate de zorg over Jonathan op zich. Deze lijdt aan een chronische aftakelende spierziekte, aan welke ziekte zijn vader reeds overleden was. Er ontwikkelt zich een bijzonder soort vriendschap, waarin gevoeligheid voor pesterijen over en weer in toenemende mate verdragen kan worden en er zelfs om gelachen kan worden. Lijden aan een terminale ziekte wordt gelijkgesteld aan lijden aan de besmettelijke ziekte van het Palestijns en moslim zijn. Wanneer Eyad zich het identiteitsbewijs toe-eigent van Jonathan om aan een baan als serveerder te kunnen

komen, raakt hij verward in een proces van identiteitsvervalsing. Hij ontkomt er niet aan om op Jonathans naam een bankrekening te openen om zijn loon te kunnen incasseren. Jonathans moeder, Edna, vertolkt door Yaël Abecassis, ontdekt de vervalsing als ze de bankafschriften inziet van haar zoon. Ze stemt toe, ook als Eyad zijn spijt betuigt, en aangeeft dat hij de vervalsing ongedaan wil maken. Wat beweegt deze Sefardische uit Marokko afkomstige vrouw? Ze gaat ver in haar gastvrijheid en biedt Eyad onderdak aan. Eyad maakt hier gebruik van en wordt als een zoon voor Edna. Als dan tenslotte Jonathan komt te overlijden, organiseert Eyad een Islamitische begrafenis met instemming van Edna. Jonathan wordt als Eyad begraven en Eyad leeft verder als Jonathan. Wat wil de regisseur hiermee zeggen? Is dit uitdrukking van een ultieme vorm van verdraagzaamheid, ontsparing van integratie of juist integratie, of kunnen we hieruit een boodschap begrijpen, dat we uiteindelijk voor God gelijk zijn, als we sterven, Moslim of Jood? (Zie weer hier een mogelijke godsdienstige interpretatie terugkomen vanuit die Al-Aqsa moskee-geschiedenis?).

Misschien kunt u in de vragen die ik gesteld heb, aanleiding vinden, om meer vragen nog te stellen, voor later in de discussie na afloop van de film.

Literatuur

- Awad, Georg A., The minds and perceptions of “the others”, uit Violence or Dialogue, psychoanalytic insights on terror and terrorism, 2003, IPA, London, pp. 153-176.
- Bohleber Werner, collective phantasms, destructiveness and terrorism, uit Violence or dialogue, psychoanalytic insights on terror and terrorism, pp. 111-130.
- Buitenhof, 15 november 2015, interview met Amoz Os door Pieter Jan Hagens, n.a.v. het verschijnen van zijn boek “Judas”.
- De Wachter,
- Elgot Jessica, The Jewish Chronicle Online, Interview: Eran Riklis, 17-02-2011
- Erlich, H. Shmuel, reflections on the terrorist mind, uit Violence or Dialogue, psychoanalytic insights on terror and terrorism, 2003, IPA, London, pp. 146-152.
- Grossman David, over de grens, 1987, Veen B.V., Amsterdam.
- Kashua Sayed, tweede persoon enkelvoud, 2012, Nederlandse vertaling uit het Hebreeuws door Ruben Verhasselt, Anthos, Amsterdam.
- Kashua Sayed, Tanzende Araber, uit het Hebreeuws vertaald door Mirjam Pressler, 2004, Berlin Verlag.
- Nouchi Franck, Mon fils :le grand écart identitaire d'Iyad, Arabe et Israélien, le monde, 10.02.2015.
- Oz Amos, mijn Michael, Nederlandse vertaling van uit het Hebreeuws door M. Van Tijn, 1973, Meulenhoff, Nederland.
- Pappe Ilan, a history of Modern Palestine, second edition, 2004, Cambridge university press.
- Samah Jabr and Berger Elizabeth, An occupied state of mind: Clinical transference and countertransference across the Israeli/Palestinian divide, uit Psychoanalysis, Culture & Society, volume 21, issue 1, april 2016, special issue: acknowledgment and accountability in the Israel-Palestine conflict, edited by Stephen Frosh, pp. 21-40.
- Volkan Vamik D., Traumatised societies, uit Violence or Dialogue, psychoanalytic insights on terror and terrorism, 2003, IPA, London, pp. 217-236.

**LUX-Nijmegen, 20 april 2016, Josée van Eijk ©
Psychoanalyse en film
Dancing Arabs**